



Informatiebulletin van de  
AWN - Nederlandse Archeologievereniging -  
afdeling Zeeland & West-Brabant

maart 2021

# Zuidwesterheem

jaargang 33  
nummer 105

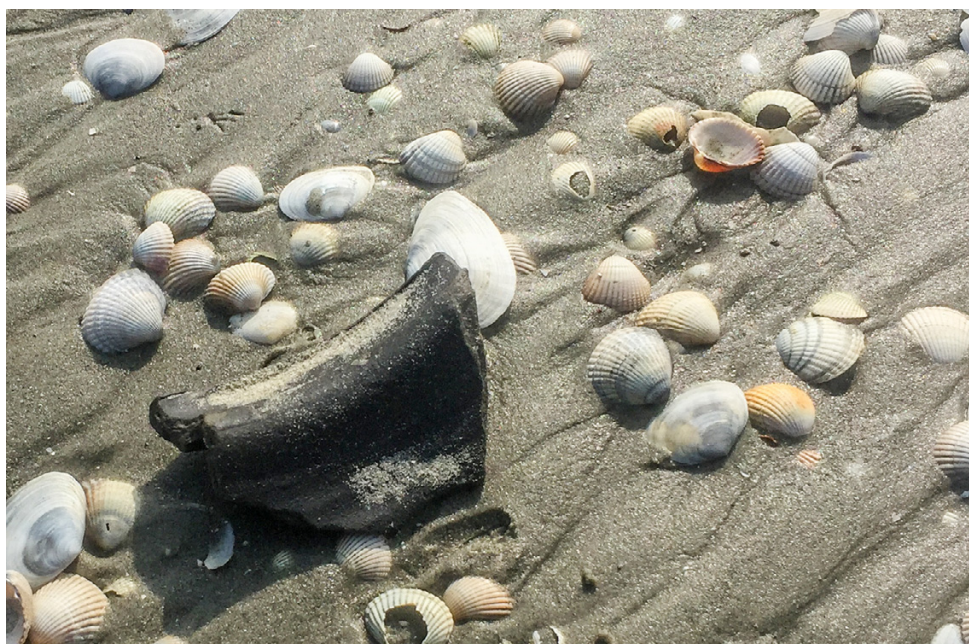


## **INHOUD:**

Het verdwenen dorp Nieuwerkerke bij Arnhemuiden	03
Verborgen verleden van Noord-Beveland (deel 4)	15
De rekenpenningenschat van Biervliet	17
Scheepsresten in de Zwaakse Weel?	21
Vondsten uit de Noordzeebodem	32
Colofon	36

*Kopij voor de volgende Zuidwesterheem kunt u tot 19 mei inleveren bij de leden van het bestuur. Bij voorbaat hartelijk dank voor uw bijdrage!*

*Foto omslag: Leo den Heijer. (Verdronken land van Oud-Rilland)  
Foto hieronder: Leo den Heijer. (Verdronken land van Oud-Rilland)*



# **H**et verdwenen dorp **Nieuwerkerke bij Arnemuiden**

**Een geslaagd onderwerp voor een  
vrijwilliger van de Archeologische  
Werkgemeenschap Nederland.**

## **1. HET GEKROMPEN DORP NIEUWERKERKE**

Het zal eind jaren tachtig zijn geweest dat ik kennis maakte met de heer F. Maljers uit Buttinge, die met zijn metaaldetector mijn trouwring terugvond die ik op het strand was verloren. Hij was amateur archeoloog die thuis een mooie verzameling vondsten bewaarde. Hij vertelde mij dat hij zijn onderzoek naar sporen uit het verleden altijd begon met het verzamelen van informatie over de plaatsen waar vanaf de vroege Middeleeuwen op Walcheren parochies werden gesticht. Sinds begin 2019 ben ik lid van de AWN-afdeling Zeeland omdat ik toe was aan een nieuwe hobby. Naast deelname aan activiteiten die door de AWN worden georganiseerd, leek het mij ook een goed idee een eigen ‘onderzoeksproject’ te gaan doen. Indachtig het advies van de heer Maljers begon ik met het zoeken naar informatie over die voormalige parochies die later veelal de namen kregen van de kerkdorpen op Walcheren. Al doende kwam ik in het kwartaalblad Arneklanken van de Historische

Vereniging Arnemuiden, jaargang 16, NR.4, december 2011, het artikel tegen: “Nieuwerkerke en de drie vliedbergen bij Arnemuiden” door J. Adri-aanse.

De plaats waar de voormalige Ambachtsheerlijkheid Nieuwerkerke gezocht moet worden is ten noorden van Arnemuiden, tussen de Doeleweg en de Kraaijenholseweg, ongeveer halverwege deze wegen. Dat is dicht bij mijn woonplaats Middelburg en ik was al bekend met die locatie, dus heb ik Nieuwerkerke gekozen om mijn onderzoek te doen.

Het is om verschillende redenen geen verkeerde keuze geweest. In dit artikel de resultaten van mijn onderzoek tot nu toe.

## **2. ZOEKEN NAAR INFORMATIE OVER NIEUWERKERKE**

Dankzij internet is het tegenwoordig gemakkelijk informatie zoeken en vinden. De site van de Historische Vereniging Arnemuiden is een zeer goede bron gebleken om veel over Nieuwerkerke te weten te komen. En het Oudheidkundig Museum Arnemuiden eveneens. In het museum hangt een schilderij dat gemaakt is naar aanleiding van de aankoop van Nieuwerkerke door de stad Middelburg in 1493. Op de site van de Historische Vereniging Arnemuiden vond ik een verwijzing daarnaar in het boek: “Fragment uit Vaderlandsche geographie: of Nieuwe tegenwoordige staat en hedendaagsche historie der

Nederlanden 1791”. Die zeer aansprekende tekst luidt als volgt:  
 “Weshalven, de Regeering van Middelburg geen reder middel, om het verloop des Koophandels hunner eigen Stad te stuiten wisten, dan Arnemuiden onder hun Rechtsgebied te brengen kopende deszelfs Ambachts Heerlykheid, in den jare 1493, van Jonkheer Filips van Bourgonje; die, door zyn huwelyk, met Anna van Borselen, Heer van VEERE (onder welke Heerlykheid, dit dorp, of vlek, Arnemuiden dus lang behoord had) en daar door, te gelyk, de Eigenaar van Arnemuiden geworden was; zynde, na uitsterving van het geslacht van Arne-

muiden, aan dat van Borselen verval-  
 len.”  
 Een gedeelte van het schilderij wordt weergegeven in afb. 1. Het noorden op dat schilderij is niet in de richting van de bovenkant van het schilderij, maar moet worden gezocht aan de rechterkant (tegenwoordig de oostelijke kant van een kaart).  
 Juist dit soort bijzonderheden, zoals het Oudnederlandse woordgebruik van bijvoorbeeld ‘vlek’, of vierschaar (zie verderop) en de afwijking van de richting van het noorden, maakt het zoeken naar informatie zo leuk en interessant.



Afb. 1. Begin 15e eeuw lag Arnemuiden westelijk van de ingang van de Arne en is ‘verhuisd’ naar de oostkant daarvan, waar in 1438 op de Oostdijk van Nieuwerkerke het (Nieuw) Arnemuiden werd gesticht. Het schilderij werd in 1784 gemaakt door P. Snijders. Het is een kopie naar een kaart door Cornelis de ‘scilder’ van omstreeks 1531. Uit: Klerk A.P. de, *Werken met Zeeuwse Kaarten*.

Al dat bureau-onderzoek, aangevuld met bezoeken aan het Zeeuws Archief, hebben zeer veel kennis over Nieuwerkerke opgeleverd.

De ambachtsheerlijkheid Nieuwerkerke was een parochie die omstreeks 1350 (of eerder) werd gesticht. Er was een vierschaar (lokaal gerechtelijk bestuur) ingesteld. De bebouwing bestond uit een kerk met toren, een kerkhof daaromheen, enige boerderijen en een vliedberg met een voorhof. Op enige afstand ten westen van die dorpskern lag een ‘kasteeltje’, zoals in de volksmond wordt aangeduid en wat in vakliteratuur een “mottekasteel of moated site” wordt genoemd.

In het Bulletin KNOB, jaargang 86, nr. 3, 1987, pag. 135-138, staat het artikel:

”Een ‘moated site’ bij het voormalige dorp Nieuwerkerke op Walcheren”, door R.M. van Heeringen R.O.B., Amersfoort. Daarin wordt verslag gedaan van een beperkt onderzoek naar funderingsspooren, nadat er in het voorjaar van 1986 een omvangrijke concentratie baksteenpuin en scherven was waargenomen op de pas geploegde akker van Adri Louwerse aan de Kraayenholseweg in Arnemuiden. Na de Reformatie in 1574 raakte Nieuwerkerke in verval, het kromp zogezegd, en vanaf 1591 werden de stenen, van onder andere de afgebroken kerk, gebruikt om het zeehoofd aan het Sloe te verzwaren.

Het kasteeltje is tot 1600 bewoond geweest en halverwege de 17e eeuw afgebroken. Ook de stenen daarvan werden gebruikt voor de zeekering en verdedigingswerken van (Nieuw)

Arnemuiden in dezelfde periode als de afbraak van de kerk van Nieuwerkerke.

### 3. HET PERCEEL 'T OUD KERKHOF

Uit het bureau-onderzoek bleek dat de kerk van Nieuwerkerke, met daaromheen een kerkhof, gestaan heeft op een perceel dat halverwege de vorige eeuw nog bekend stond als 't Oud Kerkhof. Soms ook 't Ouwe of 't Oude Kerkhof genoemd. Op oude kaarten, zoals voorkomend in het eerder genoemde artikel van Van Heeringen van de ROB, wordt het perceel waarop de kerk stond weergegeven anno 1650-1670.

De perceelgrenzen werden toentertijd gemeten door te lopen (af te passen). In zogeheten ‘ommelopers’ werden de afstanden en de namen van eigenaren van aangrenzende percelen beschreven. Later werden op basis van deze beschrijvingen zogenaamde veldnamenkaarten gemaakt. Dat soort kaarten en recentere kaarten en luchtfoto's, zijn te vinden op

[www.zeeland.nl/kaarten/Cultuurhistorische Hoofdstructuur \(CHS\) kaart](http://www.zeeland.nl/kaarten/Cultuurhistorische%20Hoofdstructuur%20(CHS)%20kaart) en op

[www.kaarten.zeeland.nl/Atlas van Zeeland](http://www.kaarten.zeeland.nl/Atlas%20van%20Zeeland). Beide sites zijn onderdeel van het Geoloket van de Provincie Zeeland. Uit die kaarten blijkt dat de meeste heel oude perceelgrenzen in de eerste helft van de 20e eeuw nog bestonden. Ook het perceel met de vliedberg bij Nieuwerkerke komt op



Afb. 2. De huidige perceelgrenzen (rood, kadastrale kaart 2019) geprojecteerd op een uitsnede uit de veldnamenkaart van Arnhemuiden. Het perceel “ t Ouwe Kerkhof” vormde de dorpskern van Nieuwerkerke. De vliedberg lag op het perceel met “ t Land van Sam”, of het perceel aangeduid met “Mietje Crucq”, dat is niet geheel duidelijk.

die kaarten voor. Op een veldnamenkaart heet dat perceel t Werkken en dat betekent “opgeworpen hoogte”. Aangenomen mag worden dat er ook een boerderij bij die vliedberg heeft

gelegen op de zgn. voorhof of nederhof, waar stallen en schuren stonden en waar de kasteelheer en het personeel woonde. Van dat alles is nu niets meer terug te vinden. De vliedberg

was al voor het einde van de 19e eeuw afgegraven.

De voormalige eigenaar Adri Louwerse herinnert zich nog goed dat het perceel 't Oude Kerkhof ongeveer een meter hoger lag dan de omgeving. In de tijd dat de ruilverkaveling werd doorgevoerd (omstreeks 1963) werd ook die hoogte geslecht met een bulldozer en een kraan. Daarmee zijn ook de oude perceelgrenzen vervaagd of verdwenen.

Door nu (oude en nieuwere) kaarten en luchtfoto's van vóór en ná de ruilverkaveling met elkaar te vergelijken, bleek het mogelijk de ligging van de dorpskern in de huidige situatie terug te vinden. Die techniek om kaarten over elkaar te leggen heb ik me eigen gemaakt en inmiddels ook kunnen gebruiken bij een van de activiteiten binnen de AWN-afdeling Zeeland. Dat betreft het zoeken naar de voorhoven (werven) die ooit bij de vliedbergen hebben gelegen.

Gewapend met deze kennis en een metaaldetector ben ik op zoek gegaan, nadat ik eerst kennis had gemaakt met Adri Louwerse, die jarenlang eigenaar was van het land en nu woont in de boerderij bij zijn minicamping "De Steenhouck", aan de Kraayenholselweg.

Het was heel goed hem te spreken want hij wist als geen ander waar 't Oude Kerkhof moet hebben gelegen. Hij is ook geïnteresseerd in archeologie en bezit een interessante verzameling van archeologische artefacten die hij in de loop der jaren bij het bewerken van het land heeft gevonden. Als

onderdeel van mijn onderzoek heb ik zijn vondsten gedocumenteerd door er foto's van te maken en alle bijzonderheden te noteren die hij er van weet.

Aan de huidige eigenaar van het land, Peter Janse, die aan de Doeleweg woont, heb ik uiteraard ook toestemming gevraagd om op zijn percelen te zoeken. Hij vond dat goed en vertelde mij dat hij eerder ook al eens aan Michiel Bil toestemming had gegeven om te zoeken. Michiel is ook lid van de AWN en die had ik al eens ontmoet op een Zeeuwse Amateur Archeologendag. Later heeft Michiel mij op 't Oude Kerkhof de fijne kneepjes van het metaaldetectorzoeken bijgebracht. In het jubileumnummer van de Zuidwesterheem, jaargang 31, nr. 100, staat een interessant artikel van hem, getiteld:

"Middeleeuwse muntslag in Zeeland", waarnaar ik graag verwijs.

#### **4. VELDWERK OP 'T OUDE KERKHOF**

In het najaar van 2019 ben ik diverse keren op het terrein wezen zoeken. Op het perceel dat een groot deel van 't Oude Kerkhof omvat, waren de aardappelen gerooid die daar gestaan hadden en lag de grond er brak bij. Dat maakte het goed mogelijk om op het oog naar interessante zaken te zoeken en ondertussen met de metaaldetector de bodem te scannen. De gevoeligheid van een metaaldetector kan over het algemeen ingesteld worden op ferro (ijzer) en nonferro (andere metalen dan ijzer). Door in te





*Afb. 3. De vondsten van 't Oude Kerkhof zijn allemaal brokken en scherven vanwege de bewerking van de grond. Er zijn drie soorten: botresten (menselijke of dierlijke), metaalresten en scherven van aardewerk. Omdat ze zo klein zijn, komen alleen munten nog min of meer compleet uit de grond, al mist de corrosie haar uitwerking niet. In het navolgende geef ik een indruk van mijn bevindingen van deze drie soorten.*

stellen op ferro kan je op 't Oude Kerkhof op iedere vierkante meter wel een signaal oppikken want er bevinden zich daar zeer veel ijzeren resten, vooral draadnagels. Die zijn vermoedelijk van grafkisten, opgeploegd door het honderden jaren bewerken van de grond.

Op afb. 3. staat het zoekresultaat van 11 september 2019, toen ik een grote diversiteit aan vondsten deed.

#### **4.1 Botresten**

Het merendeel van de botresten die op 't Oud Kerkhof zijn gevonden, duiden erop - hoe kan het anders - dat het een voormalig kerkhof betreft. Het is wel verrassend dat de kiezen en menselijke botresten aan de oppervlakte liggen. Je mag verwachten dat de ploegdiepte van 20 tot 30 cm onvoldoende is om begraven resten naar boven te halen. En door het afvlakken van de vliedberg en omgeving zullen de begraven menselijke resten naar verwachting juist dieper onder het maaiveld zijn komen te liggen. Een vluchtig onderzoekje op internet leert dat de kist van de doden naar oud gebruik 65 cm onder het oppervlak moet liggen. In vroeger tijden werd daar niet zo nauwkeurig op gelet. Het werd

soms zo druk op de kerkhoven en onder de kerkvloer dat de kerk voorafgaande aan een dienst gelucht moest worden omdat uit de slecht afgesloten



*Afb. 4. Tibia Sin. Scheenbeen, links, mens. (Determinatie Betty Ras)  
Het linker bot op de foto is het voor determinatie gebruikte vergelijkingsmateriaal.  
Het rechter stukje bot is gevonden op 't Oude Kerkhof.*



*Afb. 5. Vertebra Lumbalis, lendenwervel, mens. (Determinatie Betty Ras).  
Het rechter bot is het voor determinatie gebruikte vergelijkingsmateriaal.*

grafruimten onder de kerkvloer kwalijke zaken oprezen. De uitdrukking “stinkend rijk” schijnt daarvan afkomstig te zijn omdat alleen de rijken het zich konden veroorloven in de kerk begraven te worden. Zie: [historiek.net/hoe-de-dood-uit-het-westen-verdween/6852/](http://historiek.net/hoe-de-dood-uit-het-westen-verdween/6852/).

*(Een heel andere betekenis aan deze uitdrukking wordt gegeven bij Onze Taal en in de Nieuwsbrief van mei 2016 van het Meertens Instituut. Red. ZWH).* Het zoeken naar antwoorden op dit soort vragen vind ik net zo leuk aan de hobby archeologie als het zoeken in het veld.

Tegen het eind van de 18e eeuw werden de regels rond het begraven in kerken en binnen de bebouwde kom aangescherpt, maar toen was de kerk van Nieuwerkerke al lang afgebroken. Uiteraard hebben we nu geen idee hoe er bij die afbraak met de menselijke resten onder de kerkvloer is omgesprongen.

Het perceel met de kerk en het kerkhof lag oorspronkelijk hoger dan de omgeving. Medio 20e eeuw is die hoogte afgevlakt en bij die bewerking van de grond kwamen al grafresten tevoorschijn. Telkens als er geploegd wordt, verschijnen er weer brokstukken.

De resten van botten die ik vond leken mij wel van mensen afkomstig, maar het kan evengoed slachtafval zijn omdat er immers ook boerderijen in de omgeving van het Oude Kerkhof stonden. Voor de determinatie van de botresten kon ik een beroep doen op de expertise van Betty Ras, vrijwilliger bij Erfgoed Zeeland. Zij heeft alle botresten nauwgezet gedetermineerd. Het merendeel van de door mij gevonden botresten bleek van menselijke herkomst te zijn, daarnaast nog botresten van rund, varken en schaap.

## 4.2 Metaalresten

Als je als amateur archeoloog met een metaaldetector bezig bent, dan heb je altijd in je achterhoofd dat er misschien wel iets bijzonder waardevols gevonden kan worden. Oude munten bijvoorbeeld en dat hoeven niet per sé gouden of zilveren te zijn. Als ze maar uniek genoeg zijn en zelden opduiken, dan doet het soort metaal er niet toe. Wat de metalen betreft leverde 't Oude Kerkhof mij tot nu toe, afgezien van ijzeren draadnagels,



PH8DGHI8 . . REX . D . TRS'ISSVL

Er staat hoogstwaarschijnlijk  
PHS.D:G.HISP.Z.REX.DO'. TRS'.  
ISSVL

*Afb. 6. Kopkant Statenoord 1579*

. ACE ET IVSTI . . . . .

PACE ET IVSTITIA staat op een  
koperen Statenoord van Overijssel

*Afb. 7. Muntkant Statenoord 1579*

weinig op: een loden kogeltje, een stukje lood als van een glas-in-loodraam, een bronzen stukje van een boekomslag, en een hele en een halve duit (waarschijnlijk). Slechts één bijzondere vondst: een zogeheten rekenpenning, ook wel statenoord genoemd.

### Een bijzondere koperen munt

Bij een bezoek aan 't Oude Kerkhof op 30 november 2019 piepte de metaaldetector op een gegeven moment en na lang peuteren in een grote klomp klei kwam iets ronds tevoorschijn. Sterk gecorrodeerd, maar een groene zweem in de vochtige klei rondom het stuk gaf aan dat het van koper of brons moest zijn. Thuisgekomen heb ik de munt lange tijd in gedestilleerd water laten liggen zodat de aangehechte klei gemakkelijk te verwijderen was. Het ontcijferen van de tekst op deze door corrosie zwaar aangetaste munt was heel leuk werk en daarbij bewijst internet ook weer zijn diensten.

Door verschillende close-up opnamen en grote afdrukken van de munt op papier te bestuderen kon een groot deel van de tekst gevonden worden. Op één kant staat een wapenschild omgeven door een guldenvlies ketting. Op het wapenschild de wapens van Oostenrijk (faas), Valois (3 lelies), Bourgondië (schuine balken) en Brabant (leeuw) en in het kleine middenschildje het wapen van Vlaanderen. Het blijkt een statenoord van Philips II, geslagen in het jaar 1578 of

1579 en dat moet dan in de muntstad Hasselt in Overijssel geweest zijn. In het artikel "De munt van Overijssel" op [www.duiten.nl](http://www.duiten.nl) wordt deze statenoord als volgt beschreven.

OVE.6: (koper) Statenoord.  
(V.144.1/2 - GH.252.17 - PW 7013)  
VOORZIJDE: Borstbeeld van Philips II zonder kroon, naar rechts (*moet links zijn. AH*).

TEKST: PHS. D:G. HISP. Z. REX. DO'. TRS'. ISSVL' (of variant). Dit is voluit: Philippus Dei gratia Hispaniarum z rex Dominus Transissulania, en betekent: Philips, bij Gods gratie koning van Spanje en heer van Overijssel.

KEERZIJDE: Gekroond wapenschild van Oostenrijk-Bourgondië met daaromheen de keten van de orde van het gulden vlies. TEKST: .PACE. ET. IVSTITIA. (of variant). Dit betekent: vrede en gerechtigheid.



*Gerrit Janszn. muntteken: (wapen van Hasselt). ZJS (ca. 1578-1579) ZJ KPK*

*Wettelijk voorschrift: geslagen in navolging van het voorschrift van 11 februari 1577. Uit de snede 34 stuks is ca. 7,24 gram per stuk.*

### **Bronzen boekbeslag**

Een ogenschijnlijk heel klein stukje metaal dat door de metaaldetector werd opgemerkt, bleek, nadat diverse leden van de AWN en medewerkers van Erfgoed Zeeland het hadden bekeken, hoogstwaarschijnlijk onder-

deel van een boekbeslag. Op onderstaande afbeelding is de voorkant, zijkant en achterkant weergegeven. Het uit twee bronzen plaatjes samengestelde onderdeel is met twee kleine klinknageltjes aan elkaar geklonken. Tussen de samengeklonken lipjes heeft leder of stof gezeten.



*Afb. 8. Het boekbeslag in detail; voorkant, zijkant en achterkant. Lengte 3,8 cm.*

### **4.3 SCHERVEN AARDEWERK**

Net als ik zullen veel mensen bij scherven aardewerk denken aan de archeoloog die een hoopje potscherven na lang puzzelen weer heeft samengevoegd tot een pot of beker.

Alleen als er voldoende karakteristieken aan het geresatureerde vaatwerk afgelezen kunnen worden, is determinatie mogelijk. Wat de locatie 't Oude Kerkhof betreft is dat soort vondsten niet aan de orde. Separate scherfjes kunnen soms toch wel iets zeggen over tijd of toepassing van het

aardewerk waar het deel van uitmaakte.

De meeste stukken zijn van rood ge-glazuurd aardewerk en betreffen de pootknobbels of oren van kogelpotten, omdat het vaatwerk daar dikker was dan de rest. Eerlijk gezegd heb ik dat soort scherven op een gegeven moment maar laten liggen. Soms zijn op scherven kleine glazuurversieringen zichtbaar die determinatie mogelijk maken. Een bijzonder stukje is een klein fragment van een leistenen dakpannetje. Het is precies het stukje waar het vierkante gaatje in zit dat door de leidekker in het leitje werd

geslagen voordat hij het op het dak kon spijkeren. Het hele assortiment scherven wordt nu bewaard in een bewaardoos waarin het overzichtelijk is gerangschikt en als ik klaar ben met mijn onderzoek in Nieuwerkerke dan kan mijn verzameling als leskist gaan dienen om bij de “jeugd van tegenwoordig” belangstelling voor ons Erfgoed te kweken. Een andere mogelijkheid is dat mijn verzameling een plaatsje krijgt in het Historisch Museum Arnhem.



*Afb. 9. Verzameling vondsten Nieuwerkerke.*

## 5. OVERIGE VONDSTEN EN BEVINDINGEN

Met het documenteren van mijn verzameling kennis en vondsten van Nieuwerkerke heb ik als ambassadeur van de archeologie een goede invulling kunnen geven aan het doel van de Archeologische Vereniging, AWN: “Het beschermen van en de belangenbehartiging voor het bodemarchief en het bijdragen aan en uitdragen van de kennis van het archeologisch erfgoed.”

Gedurende mijn onderzoek ben ik nog meer informatie en materiaal tegengekomen waar anderen over beschikken. Zo heeft Adri Louwerse bijzonder mooie stukken in zijn bezit en van Michiel Bil begreep ik dat hij in de loop der jaren ook het een en ander heeft gevonden. En er zijn meer hobbyisten letterlijk actief op dat terrein. Ik ga proberen zoveel mogelijk terug te vinden, om ook dat te documenteren.

In een volgend nummer van de Zuidwesterheem wil ik dan graag meer vertellen over de vondsten die in en rondom het voormalige Nieuwerkerke door anderen zijn gedaan.

Albert Holland, februari 2021.

## **V**erborgen verleden van Noord-Beveland (deel 4)

Tijdens de Sint-Felix vloed op 5 november 1530 verdrinken veel dorpen op Noord-Beveland en verdwijnen voorgoed onder een dikke laag klei. Soms wordt er nog iets uit deze voor Noord-Beveland zo rampzalige periode teruggevonden. In deze rubriek, in samenwerking met de AWN-Zeeland, het Zeeuws Genootschap en Erfgoed Zeeland, worden er historische vondsten op Noord-Beveland uitgelicht.

Elke editie plaatsen wij een historisch bericht en hopen zo de oude verhalen, foto's en vondsten die nu nog bij u of andere Noord-Bevelanders aanwezig zijn, te kunnen verzamelen, op te schrijven en/of te fotograferen.

Bron: Aad Bruijns.

Literatuur: Gerard van der Wal en Lenny van Broekhoven: Cats voor 1530. De geschiedenis van Cats en van de twee riddergeslachten Van Cats. 2014.

### **oud Hamerstede**

Op Noord-Beveland vervulde de amateur-archeoloog Piet Zuidweg (1909-1979) een pioniersfunctie bij het onderzoek naar verdronken dorpen. Een belangrijk werkterrein van Zuidweg lag dicht bij huis: de buitendijkse slik-



*Aad Bruijns met waterkan. Foto: M. Klop.*

ken ten noorden van Kats, waar vroeger Oud-Hamerstede lag.

De kerk van Oud-Hamerstede was wegens zware overstromingen niet meer te redden en al in 1304 buitengedijkt (buitendijken is het onbeschermde aan de zee blootstellen door het binnenwaarts verleggen van een dijk) en Oud Hamerstede verdween onder een dikke laag slib. De nieuwe kerk werd in het binnenwaarts verplaatste Nieuw-Hamerstede gebouwd. De plaats moet al vroeg bewoond zijn geweest blijkens aardewerkvondsten uit de 9<sup>e</sup> eeuw en zelfs uit de Romein-

se tijd. Volgens P.M. Grijpink en C.P.M. Holtkamp: Register op de parochiën, zijn Nieuwerkerk en Nieuw-Hamerstede identiek met het later eveneens verdrongen dorp Edekinge. Eb en vloed deden hun werk en stukjes geschiedenis kwamen na verloop van tijd langzaam weer boven water. Vele laatmiddeleeuwse vondsten (1270-1500) werden in de jaren 60 door Zuidweg en zijn oudheidkundige metgezel Aad Bruijns, toen nog scholier, van de slikken opgeraapt, geregistreerd en als er genoeg passende scherven waren zelf gereconstrueerd.



Aad Bruijns (nu 72 jaar) vond tijdens één van deze zoektochten in 1968 een aantal scherven van grijsbakkend aardewerk aan de rand van het verdronken poldertje Alteklein. Elke keer als hij daar met eb ging zoeken vond hij er weer een paar. Toen hij een bodem vond, is hij gaan passen en lijmen en dat resulteerde uiteindelijk in een grote, 36 cm hoge, ongeglazuurde waterkan uit de periode 1375 tot 1425.

Heeft u ook vondsten van de slikken van Oud-Hamerstede of heeft u andere historische wetenswaardigheden van Noord-Beveland die u wilt delen? Neem dan contact op met Marten Klop, Veerweg 15, 4493AL Kamperland. Telefoonnummer: 0610993154, [martenklop@gmail.com](mailto:martenklop@gmail.com)

---

## **D**e rekenpenningen- schat van Biervliet

Vorig jaar zouden er in Biervliet rioolwerkzaamheden worden uitgevoerd en regelmatig ging ik er heen om te zien wanneer de werkzaamheden zouden beginnen. Eindelijk was het dan zo ver en na toestemming verkregen te hebben van de aannemer om de stortgrond af te zoeken, kon ik met mijn detector aan het werk in de hoop nog wat 'geschiedenis te redden'. Veel 'goede' grond werd er niet aangevoerd, maar gelukkig zaten er in een paar hopen stortgrond scherven

aardewerk en pijpenkoppen. Deze bergen stortgrond zagen er veelbelovend uit.

Meerdere bergen zijn er afgegraven en in één berg, helemaal op de bodem, kreeg ik een goed signaal en raapte ik een mooie rekenpenning op. Nogmaals met de detector over het putje en weer kreeg ik een signaal. Deze keer raapte ik gelijk drie penningen op. Ik zag in het putje aan de zijkant een stapeltje penningen zitten en er naast nog een stapeltje!

In totaal zaten er 36 penningen in het putje. Het valt niet met zekerheid te zeggen of de vondst compleet is. Wel staat vast dat de gevonden stukken bij elkaar horen en op hetzelfde moment zijn verloren.

Wat zouden het zijn? Rekenpenningen, speelpenningen, verzamelpenningen?

Is een handelaar of iemand anders zijn penningenzak misschien verloren? Anders dan bij zilveren of gouden munten hadden penningen geen waarde in die tijd. Ze werden gebruikt als hulpmiddel op een rekenbord of rekendoek.

Schatvondsten van rekenpenningen worden niet vaak gedaan; er was immers geen reden om ze te verstoppen in de grond.

De penningen zijn voornamelijk van Wolfgang Lauffer I (1554-1601) en van Wolfgang Lauffer II (1612-1651). Anonieme penningen zijn toe te schrijven aan Hans Krauwinkel (1586-1635) uit Neurenberg.



Eén exemplaar is uniek en betreft een onbekende variant van Zacharias Janssen (ca. 1575-1600). Deze Amsterdamse maker kreeg toestemming om kopieën van Neurenbergse rekenpenningen te maken. De rekenpenningen van Wolfgang Lauffer I met daarop het portret van Hendrik IV zijn uiterlijk geslagen in 1601, het sterfjaar van de maker. De penning van zijn zoon, Wolfgang II, met daarop Lodewijk XIV is op zijn vroegst geslagen in 1643, het jaar van de troonsbestijging van Lodewijk XIV. Waarschijnlijk is deze penning nog een aantal jaren jonger, omdat

Lodewijk XIV bij zijn kroning pas 4 jaar oud was en er bestaan ook rekenpenningen met een veel jeugdiger afbeelding van Lodewijk XIV als koning van Frankrijk. Hieruit valt te concluderen dat rekenpenningen in die tijd lang werden gebruikt, soms wel tientallen jaren.

Nader onderzoek van de afzonderlijke penningen en van de samenstelling van deze vondst kan mogelijk tot meer inzicht leiden.

Vanwege het feit dat een penning dateert uit 1643 kan de schatvondst niet eerder dan 1643 in de grond zijn geraakt.

31 Penningen zijn van het grote type, 30 mm doorsnede; 5 exemplaren hebben een doorsnede van ong. 22 mm.

Hieronder worden 3 exemplaren besproken.



*1. Rekenpenning met bijbels motief "Daniël in de leeuwenkuil", anoniem, Neurenberg, einde 16e eeuw-begin 17e eeuw, voorzijde.*

*In het midden ligt een man op de grond, die door twee leeuwen wordt opgegeten. Links staat Daniël met voor hem een aanvallende leeuw. Rechts een klauwende leeuw op zijn achterpoten. Van boven kijkt een engel toe, gezeten op een schommel. Links en rechts van hem twee bebaarde gezichten, de eerste wijzend naar de leeuwenkuil.*

*.ETTRA.-DETVR.*

*Bron: Mitchiner vol. I blz. 459, No 's 1630-31; Barnard blz. 216, No. 53.*

1. Rekenpenning met Bijbels motief: Daniël in de leeuwenkuil. Neurenberg, ca. eind 16e, begin 17e eeuw. Gewicht 6.30 gram, doorsnede 29,64 mm. Het is een niet-gesigneerde jeton, die door Barnard (1981) wordt omschreven als een anonieme stock jeton uit Neurenberg. Mitchiner schrijft dit exemplaar toe aan Hans Krauwinkel II op basis van stijlkenmerken die overeenkomen met diens serie Bijbelse jetons uit de jaren 1590, maar houdt daarbij een slag om de arm. We houden het op anoniem. Hiervan zaten er 4 stuks in de vondst.



*2. Rekenpenning Franse stijl "Lodewijk XIV", Wolf Lauffer II, Neurenberg, ca. 1643-1651, voorzijde. Borstbeeld van de jonge vorst met lauwerkrans, naar rechts. Omschrift: LVDOVIC :XIII D:G:FRA:ET:NA*

*Bron: Groenendijk/Levinson blz. 56, No. 178.*

2. Deze rekenpenning is van Wolfgang Lauffer II (1612-1651) en is bepalend voor het vroegst mogelijke jaar waarin de penningen verloren kunnen zijn. De penning toont de jonge Franse vorst Lodewijk XIV, zoon van Lodewijk XIII en Anna van Oostenrijk. Zijn regeerperiode begon in 1643, waaruit volgt dat de penningen niet voor 1643 verloren zijn.



3. *Rekenpenning Rijksappel roosje, Zacharias Janssen, Amsterdam, ca. 1628, voorzijde.*

*Drie lelies en drie kronen gerangschikt om een centraal achtvoudig roosje.*

*Bron: Barnard blz. 222, No. 87, variant.*

3. De vijf kleinere rekenpenningen zijn allemaal van het type rijksappel/roosje, met op de ene zijde een rijksappel met een kruisje erboven binnen een driepas, en op de andere zijde drie lelies en drie kroontjes, gerangschikt om een centraal roosje. Twee stukken zijn van Hans Krauwinkel (1586-1635) en twee van Wolfgang Lauffer II (1612-1651). Het zijn allemaal bekende gesigndeerde stukken met een stichtelijke zinspreuk.

Van de relatief onbekende rekenpenningmeester Zacharias Janssen (1575-ca.1600) is in de geraadpleegde literatuur slechts 1 stuk gevonden. Het betreft een variant op het gevonden exemplaar, met een ander type kruisje boven de rijksappel. Gewicht: 2,70 gram. Diameter: 25,15 mm.

Geraadpleegde literatuur:

- M. Mitchiner: *Jetons, medalets & tokens. Vol. I: The medieval period and Nuremberg.* London 1988.
- Freek Groenendijk en Levinson, R. A.: *Nürnberger Rechenpfennige, Band 2, Vol. 2: Die Familie Lauffer ca.1554-1712.* München 2015.
- Franz Stalzer: *Rechenpfennige. Band I. Nürnberg. Signierte und zuweisbare Gepräge. I Lieferung: Die Familien Schultes, Koch und Krauwinkel.* München 1989.
- Francis P. Barnard: *The Casting-Counter and the Counting-Board.* Oxford 1917.

Reprint Fox Publications, Castle Cary, 1981.

- Claude Roelandt, Sombart, S. en Prieur, M.: Les jetons du Moyen Age. 2004.
- Bert van Beek: Rekenpenningen in: De Beeldenaar, jg. 5, 1981.

Vinder: Philippe Legrand

Tekst: Philippe Legrand met dank aan Jan Ooms voor de determinatie en zijn hulp bij dit artikel.

Foto's: Philippe Legrand.

Dit artikel - opgebouwd volgens het stramien van de KNA-waterbodems 4.0 - doet verslag van het door ons uitgevoerde maritiem archeologisch onderzoek.

Veel dank gaat uit naar de RCE en Natuurmonumenten, die dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt. Daarnaast gaat onze hartelijke dank uit naar eenieder die we op onze zoektocht zijn tegengekomen en die met veel enthousiasme hun kennis en inzichten met ons hebben gedeeld, waaronder: Arent Vos, Frank de Klerk, Erik van der Doe, André Bauwens, Arthur Scheijde en Remko Ben Barkema.

---

## **S**cheepsresten in de **Zwaakse Weel?**

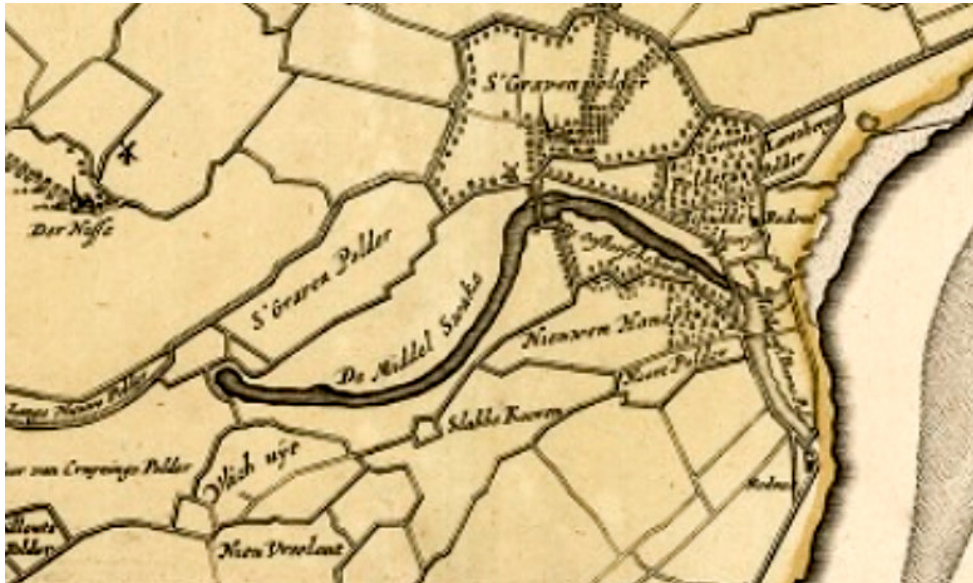
*“Zoals Loch Ness zijn monster heeft, zo heeft Zuid-Beveland in de Zwaakse Weel zijn scheepswrak...”*

Iets meer dan een jaar geleden verscheen in de 100e editie van Zuidwesterheem een artikel over “Scheepsresten in de Zwaakse Weel” (Chamuleau, 2019). Het betreffende artikel kon gelezen worden als een oproep aan de Landelijke Werkgroep Archeologie Onderwater (LWAOW) om daar maritiem archeologisch onderzoek uit te voeren.

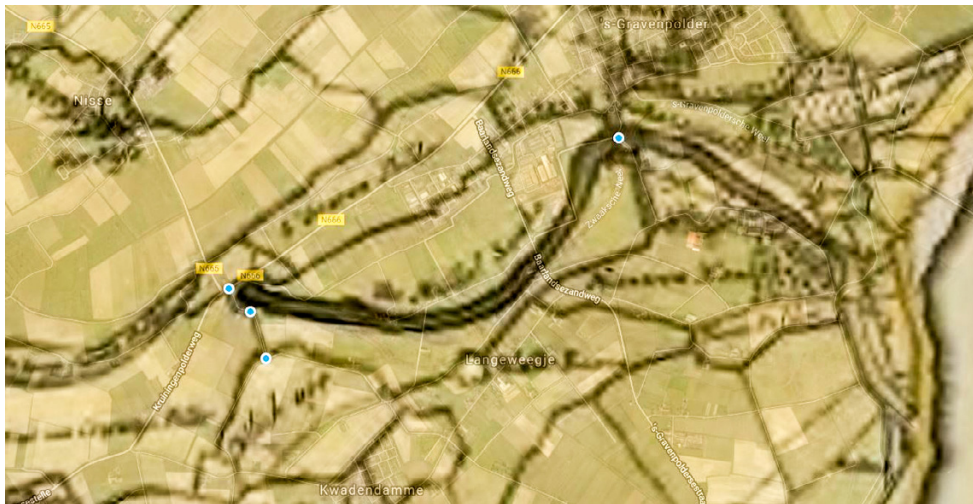
### **BUREAU-ONDERZOEK**

Zoals gebruikelijk bij een vermoeden van archeologie onderwater is er voor dit maritiem archeologisch onderzoek een plan van aanpak opgesteld en voorgelegd ter goedkeuring voor uitvoering aan het “bevoegd gezag”: in dit geval Natuurmonumenten (eigenaar/beheerder Zwaakse Weel) en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) (in verband met onderwaterarcheologie). Hierbij zijn de volgende vragen benoemd voor het bureau-onderzoek:

1. Hoe verhoudt de positionering van de huidige Zwaakse Weel zich tot de (druk bevaren) Zwake uit het verleden?
2. Zijn er meldingen/verhalen te achterhalen (in de literatuur) over schepen die in het betreffende gebied zijn vergaan?



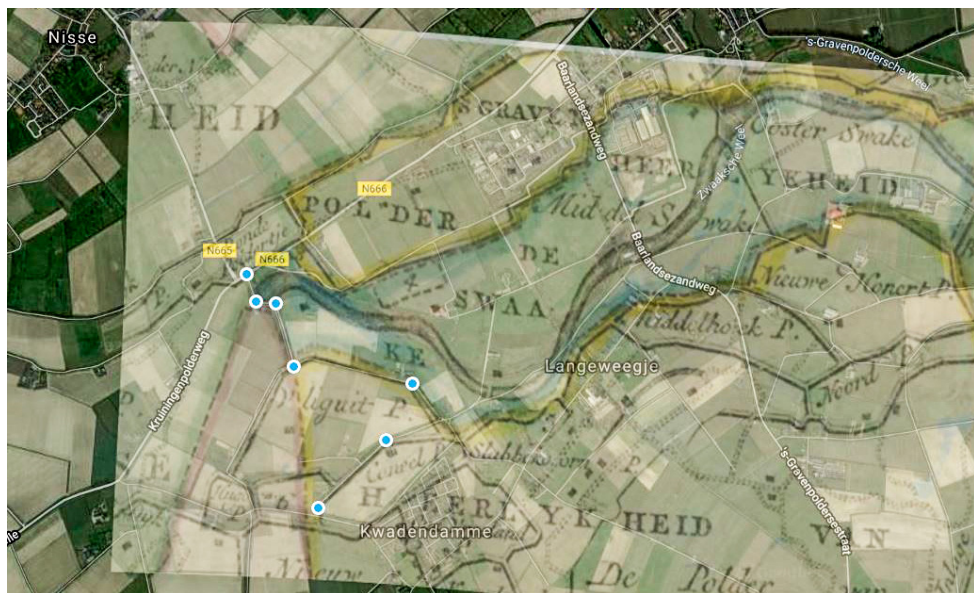
Figuur 1: Uitsnede Zelandiae Comitatus Novissima Tabvla (ZCNT) (1649-1702) (boven) en ZCNT als overlay in Google Maps (onder).



Voor de beantwoording van de eerste vraag is volgens velen de dissertatie van C. Dekker over (de historische geografie van) middeleeuws Zuid-Beveland (Dekker, 1982 (2e druk)) onmisbaar. Ook voor ons onderzoek is dan ook dankbaar gebruik gemaakt van Dekker's werk. Omdat Bas Chamuleau in zijn eerder genoemde artikel (Chamuleau, 2019) ook al veel aandacht heeft besteed aan de positionering van de Zwaakse Weel ten opzichte van de Zwake, wordt hier volstaan met de notie dat vooral de afdamming uit 1445 (de huidige Zwaaksedijk) zeer kenmerkend is voor de positionering van de voormalige Zwake en dat, gegeven de inpolderingen, na 1450 de Zwake

voor doorgaande scheepvaart in ieder geval niet meer bruikbaar lijkt. Hierdoor zullen eventuele scheepsresten in dit deel van de Zwaakse Weel dan ook zeer vermoedelijk van voor 1445 dateren.

Bij de beantwoording van de tweede vraag is met name onderzoek gedaan naar de (globale) locatie en mogelijke eerdere vondstbeschrijvingen van de baggerwerkzaamheden uit 1992-1993. Evenals naar de door Bas Chamuleau (Chamuleau, 2019) genoemde beschrijving van een door Van IJsseldijk (Van IJsseldijk, 1975) vermelde vergeefse bergingspoging van een mogelijk wrak in de jaren twintig van de vorige eeuw met de



*Figuur 2: Uitsnede van het eiland Zuid-Beveland met de Zwake (1747) als overlay in Google Maps.*

inzet van 6 paarden.

Er zijn daarbij verschillende zoekmachines geraadpleegd om meldingen en verhalen over (vergane) schepen op de Zwake te achterhalen. Hierbij zijn we niet alleen op zoek gegaan naar “scheepstijdingen”, maar ook naar volksverhalen. Naast de zoekmachine Google hebben we daarbij gebruik gemaakt van o.a. de volgende databases:

[www.krantenbankzeeland.nl](http://www.krantenbankzeeland.nl),  
[www.tijdschriftenbankzeeland.nl](http://www.tijdschriftenbankzeeland.nl),  
[www.erfgoedzeeland.nl](http://www.erfgoedzeeland.nl) en  
[www.verhalenbank.nl](http://www.verhalenbank.nl). Helaas zijn er door ons nagenoeg geen concrete en directe meldingen en verhalen achterhaald over (vergane) schepen op de Zwake. Wel zijn er, naast de al door Bas Chamuleau vermelde “scheepstijdingen” en volksverhalen (Chamuleau, 2019), de volgende – indirecte – verwijzingen aangetroffen:

- a. “In de jaren zeventig [van de vorige eeuw] werd reeds gedoken op een wrak- of wrakrestant dat daar [in de Zwake] lag en volgens overlevering een oud middel-eeuws vaartuig moet zijn. Anderen menen dat het ook weleens een palingschuitje kan zijn wat daar misschien wel kort geleden zonk.” (D. Roos, 1993).
- b. In het jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek van 1978 staat vermeld: “De heer W. Remijn te Ovezande (Zuid-Beveland) maakte ons er op attent dat er op de bodem van de oude zeearm De Zwake overblijfselen liggen van een groot schip dat reeds in de

17e eeuw werd vermeld. De plaats is vrij nauwkeurig bekend, maar niet de omvang en de exacte ouderdom van het schip. De overblijfselen liggen verborgen onder een zeer dikke modderlaag. In 1979 zal met speciale meetapparatuur gepoogd worden iets meer over het vaartuig te weten te komen.”

- c. “Door de Stichting [BOZ] is (...) een klein gedeelte van het wrak, niet meer dan een stukje hout van ongeveer 15 cm x 2 cm, verwijderd en aan "De Vereniging van Natuurmonumenten" overhandigd met het verzoek dit op ouderdom te onderzoeken.” (D. Roos, 1993).

Voorgaande indirecte verwijzingen geven echter geen zekerheid over te verwachten scheepsresten in de Zwaakse Weel. Ook heeft navraag op basis van deze verwijzingen – zoals bijvoorbeeld bij de STIBOZ – geen aanvullende informatie opgeleverd.

Het enige en meest concrete verhaal (rapportage!) over mogelijke vergane schepen op de Zwake dat tijdens het bureauonderzoek door ons kon worden achterhaald, komt van Arent Vos, van de toenmalige Afdeling Archeologie Onderwater (AAO) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Uit een uitgebreide e-mail – en de daaraan toegevoegde onderzoeksgeschiedenis – blijkt dat in september 1993 door Arent Vos ter plekke is gedoken:

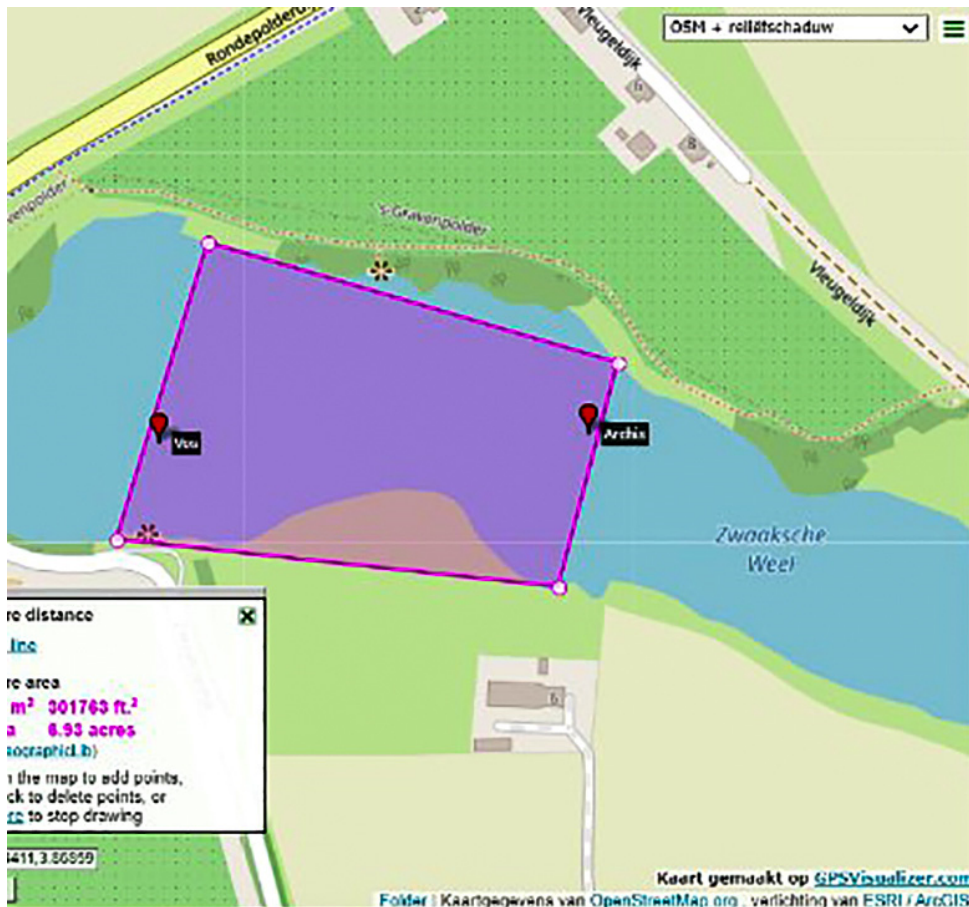


“Het was een bijzondere ervaring, want om bij de voelbare resten te komen moest ik me echt diep de blubberige bodem intrekken. Ik lag zo diep in een dikke slurrie, dat ik letterlijk allerlei takjes boven me op de ‘bodem’ voelde en m’n ademauto-maat ging afblazen alsof de purgeerknop werd ingedrukt. Zo heb ik twee duiken gemaakt tot ongeveer 4m diepte op m’n dieptemeter (maar waarschijnlijk gaf die door de grotere

soortelijke massa van dikke blubber dan water een iets te grote diepte aan?). Gezien heb ik niets, maar gevoeld des te beter. Er waren echt wel houtstructuren te volgen, maar het waren in ieder geval op de ons aange-  
wezen locatie met zekerheid GEEN scheepsresten. Het voelde als rijen paaltjes en ik interpreteerde het als restanten van oude oeverbeschoeiingen o.i.d. en die waren best te volgen (...) De paaltjes waren op delen over-

Archis2 Waarnemingsnummer:	21979
Archis2 Vondstmeldingsnummer:	-
Gemeente:	Borsele
Plaats:	Kwadendamme
Toponiem:	Zwake / Zwaakse Weel
NCN:	9944
Eigen kenmerk:	-
X coördinaat:	49500
Y coördinaat:	385000
Toelichting	Melding van de heer W. Remijn dat er op de bodem van de oude zeearm De Zwake overblijfselen liggen van een groot schip dat reeds in de 17e eeuw werd vermeld. De plaats is vrij nauwkeurig bekend, maar niet de omvang en exacte ouderdom van het schip. De overblijfselen liggen verborgen onder een zeer dikke modderlaag.

*Figuur 3: ARCHIS-waarneming Zwake / Zwaakse Weel.*



Figuur 4: Onderzoeksgebied opwaterfase (gebaseerd op coördinaten Arent Vos en ARCHIS). De maatvoering van dit onderzoeksgebied is ongeveer: Westzijde = 153m; Noordzijde = 209m; Oostzijde = 111m; Zuidzijde = 217m.

woekerd met relatief grote structuren van een steenachtig materiaal, waarvan ik een monster heb meegenomen (...) Nader onderzoek wees uit dat het *Electra crustulenta* was, een of ander kolonievormend organisme dat inder-

daad steenachtige structuren kon vormen, als een soort riffen.” Interessant daarbij om te vermelden is dat de door Arent Vos genoemde en bedoende locatie in feite bestaat uit twee locaties op ongeveer 13 meter

van elkaar verwijderd en dat deze twee locaties op hun beurt niet overeenkomen met de in ARCHIS opgenomen locatie. Deze ligt daar weer circa 200 meter vandaan. Mogelijk dat de plaats van de overblijfselen toch minder nauwkeurig bekend is dan gedacht. Met deze verschillende coördinaten is dan ook rekening gehouden tijdens het inventariserend veldonderzoek.

#### **INVENTARISEREND VELDONDERZOEK, OPWATERFASE**

Het hiervoor beschreven bureauonderzoek leidt ertoe dat het daadwerkelijke onderzoeksgebied voor de opwaterfase niet één puntlocatie betreft,

maar meerdere, waardoor een onderzoeksgebied door ons is uitgezet van ongeveer 220x170 meter. Leidende vragen die we daarbij hebben geformuleerd zijn:

- Zijn de in '92-'93 waargenomen "staanders" (of restanten daarvan) nog in situ terug te vinden?
- Duidt de vorm, constructie en positionering van deze "staanders" op een bepaalde onderlinge samenhang of mogelijke archeologische restanten?
- Zijn er rondom de "staanders" andere objecten waar te nemen?

Op basis van het bureauonderzoek is hierbij de verwachting dat het bij eventuele tijdens het veldonderzoek aan te treffen houtstructuren zeer



*Figuur 5: Schermafbeelding side scan sonar gevaren raaien in noord-zuidrichting naar het oosten (eerste slag)..*



*Figuur 6: Elektrisch aangedreven boot voor de opwaterfase.*

waarschijnlijk niet om scheepsresten gaat. Het onderzoeksgebied is vanaf de waterspiegel door middel van niet-bodempenetrerende oppervlaktekartering met side scan sonar (SSS) afgezocht op 23 november 2020. Gegeven de specifieke locatie van dit project – een natuurgebied – was initieel de gedachte gebruik te maken van een (opblaasbare) kano waaraan een sonar wordt bevestigd. Echter, tijdens testvaarten met de kano bleek dat hiermee geen goede sonarmeting kon worden verkregen in verband met de zigzag- en rolbeweging van de kano door de peddelslag. Hierdoor is over-

gestapt op een elektrisch aangedreven boot.

Initieel is op de raaien gevaren in een noord-zuidrichting naar het oosten. In een tweede slag is gevaren in een oost-westrichting naar het noorden.

Er zijn met de sonar geen anomalieën gedetecteerd die duiden op (hout) structuren. Ook de in 1993 waargenomen “staanders” (of restanten daarvan) zijn niet gevonden/gedetecteerd met de sonar, evenals eventuele andere objecten rondom de locatie van deze “staanders”. Onderwateronderzoek lijkt dan ook niet opportuun.

## VERVOLG?

Blijkbaar komen bepaalde verhalen met intervallen op dezelfde manier weer eens terug. In de vorige eeuw onder meer in de jaren '70 en '90 en nu 30 jaar later weer. Soms worden daarbij “ontdekkingen” gedaan - zoals door Arent Vos in 1993 – en soms... ach soms, moeten “mythes vooral mythe blijven. ☺.”

Interessant daarbij kan zijn om bij toekomstig onderzoek eens na te gaan hoe verhalen worden overgeleverd en/of er vergelijkbare verhalen in de omgeving circuleren. Een uniek volksverhaal blijkt namelijk vaker voor te komen dan altijd is gedacht, aangezien de meeste verhalen circuleren, zonder zich iets aan te trekken van grenzen.

In het verleden zijn er in Zeeland niet zo heel uitgebreid volksverhalen verzameld - in vergelijking met bijvoorbeeld Friesland – maar de meeste collecties met mondelinge optekeningen staan inmiddels in de Nederlandse Volksverhalenbank: [www.verhalenbank.nl](http://www.verhalenbank.nl). Helaas kunnen daar geen verhalen over de Zwaak/Zwake worden gevonden.

Er is één grote Zeeuwse verzameling die nog niet aan de Volksverhalenbank is toegevoegd, maar ook daarin ontbreekt een verwijzing van Zwaak/Zwake. Motieven als: gezonken schip, kwade geest, heilig water komen wel vaker voor in Nederland en omstreken en plaatselijk kunnen dit soort gemakkelijk toe-eigenen. Het is een beetje de vraag hoe oud de verhalen

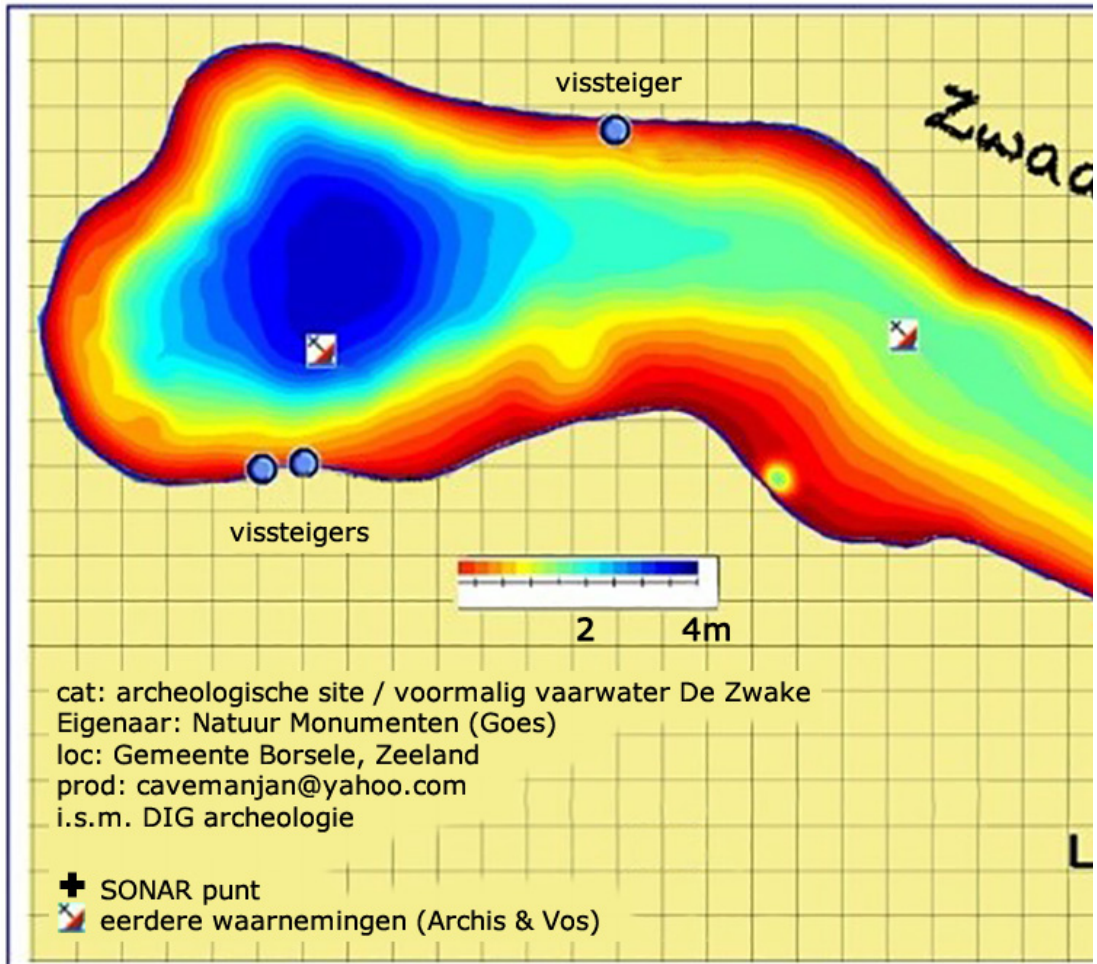
rond de Zwaakse Weel zijn. Zulke verhalen hoeven niet heel oud te zijn, en als ze tamelijk recent zijn, is het mogelijk dat de verhalen nog niet eerder opgetekend zijn.

Zo stuitte we tijdens ons bureau-onderzoek op een krantenartikel in de PZC waarin de vondst van een rapport over een opgraving in de Mauritspolder van Jan van Hinte uit 1960 lijkt te worden gelinkt aan (vermoedelijke wrakresten in) de Zwake / Zwaakse Weel.

Het opgravingsrapport van Van Hinte (met foto's) bevindt zich in het archief van de voormalige gemeente IJzendijke (inv.nr. 2857) dat in het gemeentearchief Sluis (locatie Oostburg) berust. In 1995 is dit opgravingsrapport door Van der Doe (Van der Doe, 1995) verwerkt in een uitvoerig artikel in het Jaarboek van de Heemkundige Kring West-Zeeuws-Vlaanderen (nr. 23): “Een oud scheepswrak te IJzendijke. Jan van Hinte, Elmare en de Provinciale Zeeuwse Archeologische Commissie”.

Op pagina 177 staat daarin vermeld: “Als de meest waarschijnlijke datum van vergaan kan ik u zeggen ongeveer 1400.”

Het eind 1960 ontdekte scheepswrak ligt er nog steeds. Het door Jan van Hinte aan de vergetelheid ontrukte scheepswrak kan nog worden geborgen. En mocht blijken dat het inderdaad van rond 1400 dateert, dan is het daarmee tegelijk het oudste bekende schip in Zeeland (Van der Doe, 1995).

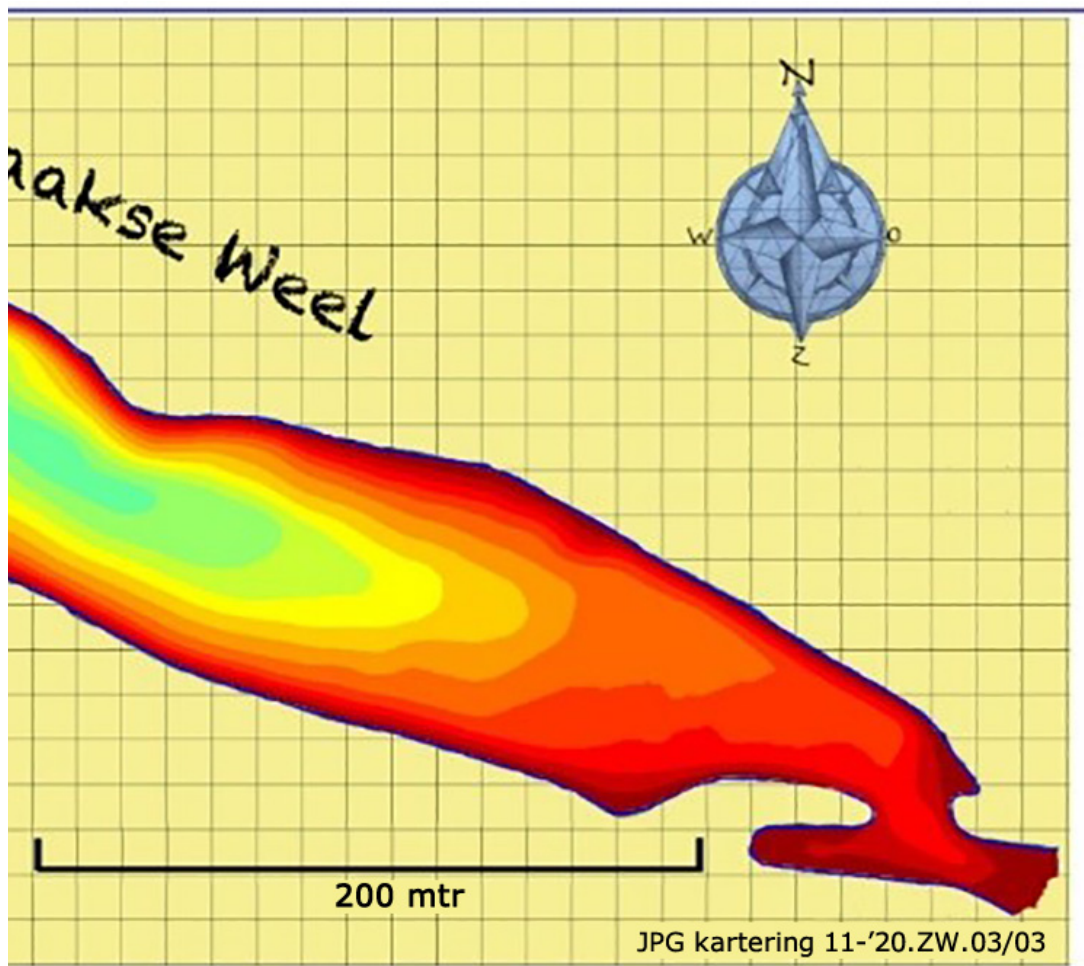


Auteurs:  
 Peter Brands, John van Nieuwen-  
 huizen, Jan Pieter Groot en Rob  
 Konings  
 (Landelijke Werkgroep Archeologie  
 Onder Water).

#### BIBLIOGRAFIE

Chamuleau, B. (2019). Scheepsresten  
 in de Zwaakse Weel. Zuidwesterheem  
 nr. 100, pp. 28-35.

Dekker, C. (1982 (2e druk)). Zuid-  
 Beveland. De historische geografie en  
 de instellingen van een Zeeuws eiland  
 in de middeleeuwen, Krabbendijke.



Lases, W. (2008). Stroomgebied van de Honte, een veranderend beeld.

Roos, D. (1989). Een blik zeewaarts vanaf de Walcherse duinen en dijken, over loodsen, bebakening en betonning, banken en geulen. *Walacria*, pp. 107-124.

Van der Doe, F. (1995). Een oud scheepswrak te IJzendijke. Jan van Hinte, Elmare en de Provinciale Zeeuwse Archeologische Commissie. In: G. Van Vooren, *Geleefde tijd. Liber amicorum* (pp. 175-190).

Van IJsseldijk, W. (1975). *Oude Boerderijen in Zeeland*, Goes.

## Vondsten uit de Noordzeebodem

In 2016 zijn de stranden tussen Vlis-singen en Zoutelande met zand opgespoten. Uit verkregen informatie van Rijkswaterstaat bleek dat het zand is gewonnen uit de Noordzeebodem in de omgeving van de Steenbanken, circa 15 kilometer uit de kust van Walcheren. Vanaf 2017 komen bij Erfgoed Zeeland steeds vaker meldingen binnen van vondsten die uit het gesuppleerde materiaal komen. Zo vond amateurarcheoloog Michiel Bil haaien- en roggentanden en andere fossiele resten van vissen, zoals werfels en kaakjes van onder andere kabeljauwachtigen. Daarnaast waren vooral laat pleistocene en vroeg holocene botten en kiezen van zoogdieren aanwezig, zoals van mammoeten, wolharige neushoorns, bevers, zwijnen, reuzenherten en andere hertensoorten. Daarbij moeten we denken aan de periode van ruwweg 40.000 tot 8.000 jaar geleden. Het holoceen is de huidige warme tijd, die ongeveer 9.000 voor Christus begon. Behalve het botmateriaal van zoogdieren en vissen zijn er botjes van vogels gevonden, onder andere van de reuzenalk. Verder zijn er ook veel oudere fossielen aangetroffen. Zover we nu weten zijn een tiental fossiele zee-egels gevonden en enkele ammonieten, die deels teruggaan tot het Krijt-tijdperk, meer dan 66 miljoen jaar geleden. Het materiaal is dus af-



*Vuurstenen schaaft uit de oude steentijd. Foto: Michiel Bil).*

komstig uit een zeer grote tijdsperiode.

Als we inzoomen op de holocene en pleistocene vondsten dan valt het op dat er duidelijke verschillende klimaten hebben geheerst. We kennen het pleistoceen voornamelijk van de koude tijden, want het is het tijdvak van de ijstijden, maar fossielen van witte haaien en schildpadden zijn niet te verwachten uit zulke koude periodes. Er zijn daarom periodes geweest waarin de gemiddelde temperatuur nog een paar graden hoger was dan tegenwoordig.

Het landschap in de omgeving van Zeeland is behoorlijk aan verandering onderhevig geweest en heeft altijd al





*Vuurstenen kling. Foto: Michiel Bil.*

een aantrekkingskracht gehad op mensen aangezien de afgelopen jaren behoorlijk veel vuurstenen werktuigen in het zand zijn gevonden. Deze dateren uit verschillende fasen van de steentijd. Vooral vondsten uit de oude steentijd (paleolithicum) zijn sterk vertegenwoordigd.

In de zomer van 2018 laat Thijs Poortvliet interessante vondsten zien bij Erfgoed Zeeland: een mammoetkies, andere pleistocene botten en kiezelen en ook een aantal vuurstenen werktuigen. Hij is op het strand André Cardol tegengekomen, die regelmatig zoekt naar fossielen en stenen werktuigen. André en Thijs hebben er een

goed oog voor en hebben in die tijd een groot aantal stuks vuursteen verzameld. Vanaf 2018 is ook Michiel steeds vaker op zoek gegaan naar fossielen en vuursteen tijdens strandwandelingen en vooral in 2019 en de eerste maanden van 2020 kwam er veel pleistoceen materiaal tevoorschijn op het strand. Tussen het vondstmateriaal bevonden zich meerdere werktuigen uit de oude steentijd, vooral uit de tijd dat Neanderthalers hier verbleven. Neanderthalers waren de voorlopers van de moderne mens; het waren jagers en verzamelaars. Uit vuursteen maakten ze vooral vuistbijlen en grote schrabbers. Ze stierven ongeveer 40.000 jaar geleden uit.

De modern uitziende mens die daarna op het Europese toneel verscheen maakte geen vuistbijlen meer. Hij vervaardigde zijn werktuigen weliswaar nog steeds uit vuursteen, maar die zagen er anders uit dan vuistbijlen. Het waren nu werktuigen die uit zogenaamde klingen zijn gemaakt. Dat zijn dunne, langwerpige afslagen, die van een voorbereide vuurstenen kern waren afgeslagen. Dergelijke klingen bevinden zich eveneens tussen de vondsten die op de stranden zijn gedaan. Een iets jongere vondst is een fraaie pijlpunt van 3 centimeter lang; deze zal mogelijk uit de jonge of nieuwe steentijd (neolithicum) dateren, circa 4.000 voor Christus. In november 2020 meldde de moeder van de 10-jarige Declan Corstens uit Vlissingen de vondst van een bijzonder werktuig. Een mooie scherpe steen op het strand had zijn aandacht getrokken. Nadat de vondst bij Erf-

*Declan Corstens met zijn vuistbijl.  
Foto: zijn moeder B.M. Corstens-  
Roelse.*

goed Zeeland was bestudeerd bleek het om een vuistbijl te gaan, die door een Neanderthaler moet zijn gemaakt. De vuistbijl zal dus minstens 40.000 jaar oud zijn en is mogelijk gebruikt voor het slachten van grote dieren, die in de toen heersende ijstijd leefden. De bijl is 8 centimeter lang en is aan beide zijden bewerkt. Vanwege een langdurig verblijf in de bodem en het water was aan de buitenzijde een glimmend laagje of een patina ontstaan, waardoor de bijl verschillende kleuren had, variërend van blauw tot



*Vuursteenvondsten van André Cardol. Foto: Hans Jongepier.*

donkerbruin tot zwart. Een dergelijke patinerings is ook zichtbaar op de andere gemelde vondsten. Meestal zijn ze glimmend en donkerbruin of zwart van kleur.

Het is niet vreemd dat dergelijke voorwerpen op de winplaats van het zand voorkomen, want in de ijstijd stond de zeespiegel meer dan 100 meter lager dan nu en was er nog geen Noordzee. Veel water was opgeslagen in de poolijskappen en er was een laaggelegen vlakte tussen het huidige Nederland en Engeland. Afhankelijk van de toen heersende temperaturen bestond het landschap uit een steppe, toendra of poolwoestijn. Wanneer er begroeiing aanwezig was, hebben grazende kuddes grote zoogdieren daar rondgelopen en heeft de mens – zowel Neanderthalers als de latere moderne mens – daarop gejaagd.

Maar niet alleen de mens was in dat onherbergzame landschap als jager actief. Enkele jaren geleden vond een particulier in opgespoten zand tussen Westkapelle en Domburg een onderkaak van een leeuw, die eveneens in het drooggelegen Noordzeebekken zijn jachtgebied heeft gehad. Michiel had in dezelfde omgeving ook enkele resten van grote roofdieren gevonden, waaronder een kaak met een kies van een bruine beer.

Vuursteenkenner André Cardol heeft op 25 oktober 2019 een lezing gegeven in Middelburg, waarbij alle aanwezigen – en dat waren er veel – de vondsten van Thijs en André hebben kunnen bekijken.

Michiel Bil & Hans Jongepier



*Onderkaak van een leeuw. Foto: Hans Jongepier.*

# ADRESSEN BESTUUR AWN-ZEELAND OLOFON

**a. Voorzitter:**

A.F.J. (Alex) Groosman  
Plaatweg 1  
4524 KK Heille  
06-51409935  
alex@groosman.org

**b. Secretaris a.i.:**

A. (Aagje) Feldbrugge  
Langevielesingel 20  
4335 AA Middelburg  
secretariaat@awnzeeland.nl

**c. Penningmeester:**

N. (Niek) Beeke  
Rotterdamsekaai 65 a  
4331 GN Middelburg  
tel.: 0118-639040  
niekbeek@xs4all.nl

**d. Lid:**

A.D.C. (Ariane) Lafort-de Lepper  
Seispark 10  
4334 AZ Middelburg  
06-46158482  
robariane@hotmail.com

**d. Lid:**

T. (Ton) Ruigrok  
tonruigrok@gmail.com

Redactie: Leida Goldschmitz (eindredactie) en Niek Beeke.  
Zuidwesterheem is de kwartaaluitgave van de AWN-afd. Zeeland, een blad voor en door leden van de afdeling en andere geïnteresseerden.  
De auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van de artikelen. Het bestuur behoudt zich het recht voor om ingezonden artikelen te weigeren of in te korten, dit uiteraard in overleg met de auteur.